

(

Алматы 2004

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Мұратбек Иманғазин

ІЛИЯС
ЖАНСҮГІРОВ

АСТАНА
"Қазақ университеті"
2004

ББК 83.3Қаз
И 48

*Баспа-«Ә-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті»
филология факультетінің Ғылыми кеңесі
және Редакциялық-баспа кеңесі ұсынысы*

Шікір жазғандар:

Қазақстан Республикасы ғылымына
енбек сіңірген қайраткер, Қазақстан ЖМ ҒА академигі,
филология ғылымдарының докторы, профессор **Т.Кәкішев**;
филология ғылымдарының докторы, профессор **Қ. Әбдісұлы**;
филология ғылымдарының докторы, профессор **Б. Майтанов**

Иманғазинов М.

И 48 Елияс Жансүгіров. - Алматы: Қазақ университеті, 2004. - 218 б.

ISBN 9965-12-601-1

Елияс Жансүгіров шығармашылығы турасындағы монография оқу процесінде пайдаланатын қажетті еңбектердің бірі екені талассыз.

Құламгер жан-жақты талант иесі. Ол тек ақындық ғана емес, сонымен әрі прозаик, журналист, қаламы қарымды публицист, сатирик, драматург, аудармашы және тағы басқа да жанрларға қалам сілтеген сан қырлы талант. Елияс Жансүгіровтің осы қырлары монографияда жан-жақты қарастырылған.

И 4603020102-169 Хабарланбаған
460(05)-04

ББК 83.3 Қаз

ISBN 9965-12-601-1

© Иманғазинов М., 2004
© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2004

КІРІСПЕ

Ілияс Жансүгіров тек ақын ғана емес, үлкен прозаик, драматург, сатирик және талантты аудармашы да. Ілияс Жансүгіровтің қазақ әдебиеті тарихында алатын орны үлкен. Ол өзінің шығармаларымен әдебиетіміздегі көркемдік тәсілді қалыптастыруға елеулі үлес қосты. Заман шындығын, оның өткен шырғалаңын нақты суреттей білген реалист қаламгер. Сөз зергерінің айшықты туындылары қазақтың көркем сөз мәдениетін дамытты, әдеби тілді байытты.

Ілияс Жансүгіров 1894 жылы мамыр айының 1-де бұрынғы Қапал уезінің Ақсу болысына қарасты (қазіргі Алматы облысы, Ақсу ауданы) «Қызылтан» ауылының маңындағы Кіндікқоңыр қыстағында туған. Әкесі Жансүгірдің шағын ғана дәулеті бар, ескіше хат танытын, араб-парсы, шағатай тілдеріндегі кітаптарды жинап, батырлық дастандар, тарихи оқиғалар мен аңыз-ертегілерді, әңгіме-шежірелерді жақсы білетін көзі қарақты, он саусағынан өнері тамған адам болған. Ілиястың 4 жасында анасы Көкіш қайтыс болып, жастық шағы қобіне әке тәрбиесінде өтеді. Балаға қатая Жансүгір Ілиясты мезгілінде хат танытып, қазақ ішіндегі белгілі ақындар мен жыраулардың кең тараған шығармаларымен, ауыз әдебиеті үлгілерімен ерте табыстырады. Табиғатынан дарынды жаратылған зерек бала Біржан мен Сараның, Әсет пен Рысжанның, Жанақ пен Түбектің, Шөже мен Кемпірбайдың айтыстарын жаттап алып, «Қыз Жібек», «Зарқұм», «Рүстем-Зорап» қисса-дастандарын майын ағыза оқитын дәрежеге жетеді.

Аз уақыт өз үйінде әкесінен, 1910 жылы ай жарым уақыт Қасен молдадан сабақ алған соң, ауылда екі жыл әкесіне шаруашылыққа көмек етіп жүреді.

1912 жылы күзде талапты жас оқуға ілініп, Қарағаштағы «Мамания» мектебінде төрт жарым айдай оқиды. Бірақ бұл жолы да түрлі себептерге байланысты оқуды тастап кетуге мәжбүр болды.

Міне, Ілиястың жас шағында алған білімі осымен аяқталады.

Білімінің аздығын, оқыған кітаптарының мардымсыздығын қатты сезінген Ілияс қайтсе жүйелі түрде оқымақ ниетімен 1920 жылы Ташкент қаласына барып, сондағы мұғалімдер даярлайтын қазақ-қырғыз институтының екі жылдық курсына түседі. Осы кезеңде «Ақ жол» газетінде корректор болып жұмыс істей жүріп, Ғани Мұратбаевтың ұйымдастыруымен «Жас Алаш» газетін шығаруға ат салысады. Өзінің «Жалпы жасқа» деген өлеңін осы газеттің бірінші бетіне бастырады. 1921 жылы денсаулығының нашарлауына байланысты еліне қайтып, Талдықорған уезіндегі Белтоған ауылдық мектебінде мұғалім болып істейді. 1922 жылдың жазына дейін бала оқытып, осы кездері Алматыда шығып тұрған «Кедей еркі», «Тілші» газеттеріне өлеңдерін шығарады.

1922 жылы қараша айында «Қосшы» одағының шақыруымен Алматыға келіп, «Тілші» газетіне әдеби қызметкер болып орналасады. Газетте істеу, экспедицияға шығып, халық ауыз әдебиеті үлгілерін жинау жас Ілиясты ширатады, шындайды.

1923 жылдың ақпан айында Алматыдағы қазақ-қырғыз институтының меңгерушісі болып тағайындалады. Жас азаматтың қызметтен өзге уақыты түгелдей кітап пен баспасөз беттерін оқуға, көңіліндегі көрікті ойын қағазға түсіруге жұмсалады. Осы уақыт - Ілияс творчествосындағы өрлеу, ерекше жемісті, өнімді кезең. 1924 жылға дейін Ілияс қаламынан 50 тарта өлең шыққан. Алғашқы өлеңдері 1917 жылы "Сарыарқа" газетінің 15-сі мен 22 тамыз күндері шықса, басқа жырлары «Тілші», «Кедей еркі», «Жас Алаш», «Жаңа мектеп», «Әйел теңдігі» басылым-

дарында жарық көреді. 1927 жылы «Беташар» атты үгіт өлеңі, 1928 жылы «Сағанақ» деген тұңғыш кітабы шығады.

Алайда, білім кемшілігін қатты сезінген Ілияс қаламгерлік таланты мен есімі танылып қалса да, өз еркімен қызметтен босанып, 1925 жылы күзде Мәскеудегі Коммунистік журналистика институтына оқуға аттанады. Оны ойдағыдай бітіріп шыққан соң, әдебиет, журналистика саласындағы еңбекке қызу араласады. Алғашында «Еңбекші қазақ» газетінде істеп, кейін 1932 жылы 18 мамыр күні өткен ҚазАПП-тың соңғы жиналысында Қазақстан Кеңес жазушыларының ұйымдастыру комитеті 10 адамнан құрылып, оның төрағалығына Ілияс Жансүгіровті сайлайды. Қазақ әдебиетінің қалыптасуы мен алға нық басуына Ілияс осы жылдары көп еңбек сіңіреді. Осы қызметте 1935 жылға дейін істейді.

1935-1937 жылдарда көркем әдебиет баспасында поэзия бөлімін басқарады.

1937 жылы 5 тамыз күні жікшілдер мен шаш ал десе, бас алатын қаньшпезерлердің кесірінен қамауға алынып, 1938 жылы 26 ақпан күні ату жазасына бұйырылады.

Тек 1957 жылы 12 көкекте жазықсыз жазаға ұшырап, республикада отызыншы жылдары орын алған зорлық-зомбылықтың, социалистік заңдылықты бұзудың құрбаны болған аса көрнекті қазақ ақыны, жазушы, журналист Ілияс Жансүгіров толықтай ақталып, туған халқымен қауышады.

Ілиястың әруағын қастерлеп, еңбектің жарық көруіне қамқорлық, демеушілік еткен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ректоры Т.Ә.Қожамқұловқа, І.Жансүгіров атындағы ЖМУ ректоры Е.Ө.Медеуовке, Ілияс Жансүгіровтің республикалық қоғамдық қорының вице-президенті, "Арасан-Қапал" сауықтыру санаториясының директоры К.Қ.Жазылбековаға мың да бір алғыс!

Автор

Ілияс Жансүгіров /1894-1938/

Ілияс Жансүгіров нағыз жан-жақты дарын иесі. Ол - қаламынан түрлі жанрда тамаша туындылар шыққан, қазақ әдебиеті өнерінде өшпес із қалдырған үлкен қаламгер. Өз халқының әдебиетінің іргесін қалап қана қоймай, оның өміршеңдігін нақты өлмес туындыларымен байытқан талантты суреткер. Қазақ жеріндегі аласапыран төңкеріске дейін негізінде ауыз әдебиеті ғана дамыған қазақ даласында поэзияның, прозаның, драматургияның, аударма, балалар әдебиеті мен журналистиканың тамаша үлгілерінің дүниеге келуіне өзіндік үлес қосқан жаңашыл қаламгер болғандығын әдебиет тарихы жоққа шығармайды.

Ілиястың бұл саладағы еңбектері туралы өз тұсында түрлі ой-пікірлер мен ғылыми топшылаулар, жеке монографиялар мен кітаптар жарияланды. Оқырман қауым, басқа да білімге құмартқан орта Ілияс Жансүгіровтің әр кезеңдегі әр жанрда жазған шығармаларына қанығып, әр қырынан тани түсті. Түрлі проблемаларға арналған жекелеген диссертациялар, зерттеу, таныстыру мақалалар және бір төбе. Бұларда Ілияс Жансүгіров творчествосының стильдік жағынан өзіне ғана тән сан қырлы ерекшеліктері, характер сомдауы, оқиға іріктеуі, оны қиыстыру шеберліктері, өмір шындығынан көркемдік шындық жасау ұсталығы, тіл байлығы жайында сөз болған.

І.Жансүгіровтің әдебиетке ден қойып, кіріскен уақытынан бастап оның творчествосы жөнінде пікір айтқандар аз болмаған. Солардың алғашқыларының бірі - Ғаббас Тоғжанов. Ол өзінің "Әдебиет және сын мәселелері" деген еңбегінде Ілияс Жансүгіровтің творчествосына арнап бір тарау берген. Онда "...сөз жоқ, Ілияс та төңкерісшіл ақындарымыздың бірі. Өнер табатын, өркені өсетін, үміт қылатын ақындарымыздың бірі. Жаңа түр іздеу, өлсенін әдемі, көркем шығару жағынан Ілияс көп ақында-

рымыздың алдында деуге болады. Илиястың бір жақсысы, Илияс жазудың техникасын біледі, өлең, әнгіме, фельетонды қалай құрудың заңын біледі...,» - деп бағалады.

Илиястың 1926 жылдарға дейінгі шығармаларында «...жаңашылдық, ұсақ, байшылдық, ұлтшылдық әсері байқалса, ал 1926 жылдан кейінгі жазғандарын алдыңғымен салыстырғанда, олардың арасында үлкен айырма бар.

Түр жағынан да Илиястың ілгері басқаны көрінеді ... дегенді де айтқан Ғ.Тоғжанов болатын¹.

Әбділда Тәжібаевтың «Илияс туралы бір-екі сөз»² деген мақаласында сол кездің ыңғайымен «ұлтшыл-байшыл, жолбике» деген жөнсіз айдар таққан кезі де жоқ емес. Оған Илиястың «Ақынға», «Ызалы қиял», «Жөк өгіз» өлеңдері себепкер болды.

Илиястың шығармалары хақында баспасөз бетінде 30-жылдары Әзімбай Лекерұлы мақала жазды. Онда ол С.Сейфуллиннің, І.Жансүгіровтің, Б.Майлиннің творчестволарынан (революциядан бұрынғы және кейінгі) қателіктер тауып, «бұлар жаңа өмірде қорытынды жасай алмайды» деген пікір білдіреді.

Бұл пікірге С.Мұқанов қарсы шығып «...Сәкен мен Илиястың да кемшіліктері жоқ емес, деген мен бұл екеуін қазақтың совет поэзиясының классигі деуге аузымыз бара алады»,³ - тұжырым жасайды.

Ал жеке адамға табыну өріс алғанда Илиястың творчествосына да, жеке басына да қара бұлт үйірет материалдар шыға бастайды.

1937 жылдың көктемінде-ақ «Жансүгіров Илияс Кировтың өліміне арнап жазған өлеңінде саяси қате жіберді. Ол қатенің өзі де анау-мынау қате емес, үлкен

¹ Тоғжанов Ғ. Әдебиет және сын мәселелері. Қызылорда, 1929, 108-б.

² Тәжібаев Ә. Илияс туралы бір-екі сөз//Еңбекші қазақ. 1930, 2 ноябрь.

³ Социалды Қазақстан газеті, 1932, 12 сентябрь.

кәте. Артынан түзеу орнына «Жауырды жаба тоқып жүре берді»¹ деген сөздерді естиді.

Кейін «Жансүгіровтің редакциясымен 1935 жылы Сүйінбайдың ұлтшылдық кітабы шықты. Ол кітаптың ішінде қазақты қырғызға өшіктіріп айдап салды»² деген ауыр айып тағылып, ақыры классик жазушымыздың «халық жауы» атанып атылып кеткені белгілі.

Мезгілсіз мерт болғаннан кейін оның шығармашылығы түгіл атын атауға тыйым салынды. Тек 1957 жылы ақталғаннан кейін ғана шығармалары жарыққа шығып, бірте-бірте оның творчествосы жөнінде жан-жақты ой-пікірлер айтыла бастады.

1959 жылы Қазақ ССР Ғылым Академиясының Тіл мен әдебиет институты ұйымдастырған «Қазақ әдебиетінің проблемалық мәселелері» жайындағы ғылыми-теориялық конференцияда сөйлеген қорытынды сөзінде академик-жазушы Мұхтар Әуезов: «Жазушылар туралы монография жазғанда С.Сейфуллин, Б.Майлин, І.Жансүгіров мұраларын тереңдеп, сапалы түрде саралап зерттеу шарт»³, - деп айрықша атап өтті.

Ілияс Жансүгіровтің ақталуы – оның тек ақындық қана емес, сонымен бірге прозаик жазушы, талантты драматург, әдеби сын тұрғысындағы ауыз әдебиетін зерттеуші, балалар әдебиетінің шебері ретіндегі және оның басқа өнерпаздық көп қырлылығын тануға кең жол ашты.

Осы салалар бойынша академик Мұхаметжан Қаратаев өзінің «Эпостан эпопеяға»⁴ деген әдеби сын зерттеу еңбегінде «Жаңа заман, жаңа әдебиет», «Халықтың ежелгі жан серігі», «Ұлы ұстаз», «Асау тұлпар» тарауларында әдебиетіміздің өсу белестерін сөз етіп, автор І.Жансүгіровтің де әр кезеңдегі асуларға қосқан үлесін көрсеткен.

¹ Қазақ әдебиеті газеті, 1936, 30 январь.

² Лениншіл жас газеті, 1937, 12 апрель.

³ Әдеби мұра және оны зерттеу. Алматы, 1962. 326 б.

⁴ Қаратаев М. Эпостан эпопеяға. Әдеби сын зерттеу. Алматы: Жазушы, 1959. 10, 20, 33, 79, 80, 84 бб.

Сонымен қатар «Социалистік реализм және қазақ прозасының даму жолдары»¹ деген мақаласында І.Жансүгіровтің әр кезеңде жазылған прозалық шығармаларына тоқталады.

Қажым Жұмалиев «Стиль – творчестволық ерекшелік»² атты мақаласында Қазақ совет әдебиетінің негізін салған майталман ақын-жазушылардың, оның ішінде І.Жансүгіровтің творчестволық стиль ерекшеліктерін сөз етеді.

Ал Есмағанбет Ысмайлов І.Жансүгіровтің творчестволық ізденулері жайында көптеген пікірлерін өзінің «Белестер биігінен қарағанда»³ деген мақаласында кеңінен ашып айтқан.

Ілияс Жансүгіровтің творчествосы туралы зерттеулерге қатысты ой-пікірді Тұрсынбек Кәкішев «Әдебиеттану ғылымы туралы бірер сөз»⁴ деген мақаласында саралап, ақынның кешегі және бүгінгі зерттеушілерінің, еңбектері мен тұжырымдарын тілге тиек етеді. Сондай-ақ «Қазақ әдебиеті сынының тарихы»⁵ атты кітабындағы «Абайтану асулары» деген тақырыппен берілген бөлімінде Ілиястың өз тұсындағы Абай шығармаларының зерттелуі, жариялануы жайындағы, сонымен бірге «Абайдың тарихи туысы», «Абайдың ата заманы», «Абайдың өз заманы», «Екі заманның сапырылысы», «Абайдың қайшылықтарына» деген еңбектеріндегі пікірлерге тоқталып өтеді.

Зерттеу еңбектердің ішінде Ілияс Жансүгіровтің өмірі

¹ Социалистік реализм және қазақ прозасының даму жолдары // Жұлдыз, 1959, №8, 103-190 бб.

² Жұмалиев Қ. Стиль - творчестволық ерекшелік // Қазақ әдебиеті, 1959, 27 ноябрь.

³ Ысмайлов Е. Белестер биігінен қарағанда // Қазақ әдебиеті, 1963, 14 июнь.

⁴ Кәкішев Т. Әдебиеттану ғылымы туралы бірер сөз // Жұлдыз, 15-958.

⁵ Қазақ әдебиеті сынының тарихы. Алматы: Санат, 1994. 408, 409, 411-414, 416 бб.

мен творчестволық даму жолдары кең көлемде берілген, оның ішінде жаңа тақырып, жаңа образ, лирикалық эпостық жанрларды меңгеру, оған қосқан өзіндік үлестері, оның өскен ортасы туралы сөз еткен үлкен еңбек 1965 жылы «Ілияс Жансүгіров»¹ деген атпен Мырзабек Дүйсеновтің авторлығымен жарыққа шығып, кейінгі зерттеулерге соқпақ салып берді. Ілияс Жансүгіровтің прозасын әңгімелегенде, ірілі-уақты шығармаларына, әсіресе, «Жолдастар» романына қысқаша талдау жасалған.

Ілияс Жансүгіровтің поэзиялық, лирикалық шығармаларын мейлінше кең зерттеген әдебиет зерттеушілерінің бірі – Тұрсынхан Әбдрахманова. Өзінің 1965 жылы жарыққа шығарған «Ақын сыры»² атты кітабында ақынның өлең жазудағы шеберлігіне, өлең құрылысына, лирикасындағы еңбек, әйелдер, революция, жастар тақырыбына жазылған өлеңдеріне көптеген құнды пікір білдірген.

Сондай-ақ, Б.Ақмұқанова «Жиырмамыншы жылдардағы әңгімелер ерекшеліктері»³ мақаласында Ілияс Жансүгіровтің прозалық шығармаларына тоқталып, жазушының әңгімелерін қысқаша айтып өтеді.

Х.Әдібаев «Қол жеткенге көз салсақ»⁴ деген еңбегінде, Т.Ыдырысов «Очерк туралы ойлар» деген⁵ кітабындағы «Жанарған өлке, жаңа адам келбеті» тарауында жазушының алғашқы бесжылдықтар кезінде жазған очерктеріне талдау жасап, тұжырымды пікірлер айтқан.

¹ Дүйсенов М. Ілияс Жансүгіров. Өмірі мен творчествосы. Алматы: Ғылым, 1965. 300 б.

² Әбдрахманова Т. Ақын сыры (Ілияс Жансүгіров лирикасы туралы). Алматы: Жазушы, 1965. 165 б.

³ Ақмұқанова Б. Жиырмамыншы жылдардағы әңгімелер ерекшеліктері // Жұлдыз, 1960, №12, 135-144 бб.

⁴ Әдібаев Х. Қол жеткенге көз салсақ // Жұлдыз, 1963, №1, 141-147 бб.

⁵ Ыдырысов Т. Очерк туралы ойлар. Алматы: Қазақстан, 1969. 212 б.

Ә.Әзиев «Қазақ повесі» кітабында жанрдың совет дәуірінде туу және қалыптасу кезеңдерін атап, І.Жансүгіровтің қазақ повесіне сіңірген еңбегін негізге ала отырып, оның повестеріне шолу жасайды.

Р.Нұрғалиев «Арқау» атты монографиялық еңбегінде Ілиястың прозалық шығармаларының ішінде «Құқ», «Жол аузында» әңгімелеріне «адам мінездерін аша білетін реалистік диалогке құралған шығармалар»² деп жоғары баға береді.

Қаламгердің прозалық шығармаларын соңғы жылдары зерттеп жүрген ғалымдардың ішінде Ләззат Әділбекованы атап өткен жөн. Атап айтқанда, І.Жансүгіровтің публицистикасы, шағын әңгімелері, «Жолдастар» романы жөнінде өзіндік ой-пікір білдіріп, ғылыми топшылаулар жасауда. Осы сала бойынша зерттеушінің еңбектерін атар болсақ, ол «Ілияс Жансүгіровтің публицистикасы», «Қазақ әдебиетінде Ілияс Жансүгіров творчествосының зерттелуі»³ және т.б., сонымен қатар І.Жансүгіровтің «Жолдастар» романы жөнінде әдістемелік құрал шығарды.

Ілияс Жансүгіровтің ақындығына айрықша назар аударылғандықтан, оның шығармашылығының басқа қырлары туралы аз айтылып, жазылып келеді десек те, үлестен құр алақан емеспіз. Прозалық шығармалары мен сатиралары шығармалар жинағында да, жеке кітап болып та әлсін-әлсін шығып келеді. Сонда да «Көп қырлы талант иесі І.Жансүгіровтің даңқын шығарған, алдымен, оның поэзиясы»⁴ екенін баса айтуға құмарлығымыз басым.

Алғашқылардың бірі болып Е.Бекенов 1923 жылы «Тілші» газетінде «Неге шабан өсеміз?»⁵ деген мақала жазып, Ілиястың бірқатар сатиралық әңгімелері – «Бақтың

¹ Әзиев Ә. Қазақ повесі. Алматы: Мектеп, 1989. 121 б.

² Нұрғалиев Р. Арқау. Алматы: Жазушы, 1991. 514-516 бб.

³ Әділбекова Л. І.Жансүгіров творчествосының зерттелуі: Әдістемелік құрал. Алматы, 1-10 бб.

⁴ Бердібаев Р. Биік парыз. Алматы: Жазушы, 1980. 124 б.

⁵ Бекенұлы Е. Неге шабан өсеміз? //Тілші, 1933, 20 июнь.

әдісі», «Ташкендікке тарт», «Қуыршаққа» назар аударған болатын.

1934 жылы «Ілияс фельетон жанрына үлкен еңбек сіңіріп жүргендігі. Алаш жазушылары бұл жанрды өркендете алмағандығы нағыз фельетонды жазған Ілияс пен Бейімбет. Бұл даусыз»¹ деген Р.Жаманқұлов 1936 жылы «Әдебиеттегі формализм мен натурализм» деген айтыс мақаласында «Ілиястың сатиралық әңгімелерінде кейіпкер характерлері ашылмаған, алған объектісі күңгірт, заман талабына сай емес»² деген болатын. Қайсысы шын, қайсысы кезең ыңғайымен айтылғанына уақыт куә.

1957 жылы Сәкен, Бейімбет, Ілиястар тарихқа қайта оралғаннан кейін зерттеу ісі күшейе түсіп, 1965 жылы Мырзабек Дүйсенов «Ілияс Жансүгіров» атты жазушы ақын шығармашылығы жөнінде монография жазып³, докторлық диссертация қорғады. Әр жанрдағы еңбектері бағалана бастағанда 1965 жылы Е.Жақыпов Ілиястың сатира, әсіресе, фельетон жанрында «ұзақ еңбек сіңіргенін, онымен жас фельетонистерге үлкен тәлім бергенін»⁴ баса айтты.

Б.Қыдырбекұлы 1965 жылдың 25 мамырында «Лениншіл жас» газетінде шыққан «Уытты сөздің зергері»⁵ атты мақаласында Ілиястың сатиралық туындыларына жоғары баға беріп, оның осы жолдағы суреткерлік шеберлігінің қыр-сырын айтады.

Ғ.Орманов «Ара» журналындағы «Күлкі-сықақ сенгірі»⁶ деген мақаласында Ілиястың сатирасы, оның уытты, пәрмендігі, әсерлігі, оған жас жазушылардың еліктеуі, өзінің содан үйренгендігі жөнінде баяндаған-ды.

¹ Жаманқұлов Р. Қазақ әдебиеті, 1934, 23 шоль.

² Жаманқұлов Р. Әдебиеттегі формализм мен натурализм туралы айтыс //Қазақ әдебиеті, 1936, 25 шоль.

³ Дүйсенов М. Ілияс Жансүгіров. Алматы: Ғылым. 300 б.

⁴ Жақыпов Е. Таңқыбайдың фельетондары // Қазақ әдебиеті, 1936, 28 июнь.

⁵ Қыдырбекұлы Б. Уытты сөздің зергері // Лениншіл жас, 1965, 25 май.

⁶ Орманов Ғ. Күлкі-сықақ сенгірі // Ара, 1965, №5, 6-7 бб.

Серік Қирабаев С.Сейфуллиннің творчестволық жолы жөніндегі кітаптың 99-109-беттерінде Ілиястың шығармаларына тоқталып, оның сатира және юморлық нақылға жазылған әңгіме-фельетондарына пікір білдірген.

Ілиястың газет беттерінде жарияланған фельетондары жөнінде республикаға танымал журналистер мен зерттеушілер - Б.Қыдырбекұлы², Т.Ыдырысов³, Б.Оразбеков⁴ осы жапқа тікелей араласып, оны байытқан, фельетон жазу шеберлігін шыңдаған жазушының тілі уытты, ащы екендігін атап өткен. Сонымен бірге Ілиястың бірқатар фельетондарына, оның ішінде «Сөз Қамысбаевқа, «Кек» деген фельетондарына талдау жасалынған.

Сатирик жазушының еңбектеріне тікелей араласып, ішкі иірім-құпияларын ашып, көптеген сықак әңгімелері мен фельетондарына аса бай ғылыми талдау жасаған ғалым-зерттеушілер – Мырзабек Дүйсенов пен Темірбек Қожақеев.

1965 жылы «Ғылым» баспасынан жарық көрген М.Дүйсеновтің І.Жансүгіровтің өмірі мен творчествосына арнаған кітабы және Т.Қожақеевтің «Қазақ совет фельетоны» еңбегі⁵, «Сатира және дәуір» монографиясы⁶, «Сатиралық жанрлар»⁷ оқулығы жоғарыда айтылған пікірлерге дәлел бола алады.

Басқа сатиралық әңгімелерін айтпағанда, Т.Қожақеев қаламгердің фельетондары жөнінде «Ол әрі өткір сатираның, уытты фельетондардың дара шебері еді. Ащы

¹ Қирабаев С. С.Сейфуллин. Алматы: Қазмемкөркемәдеббас, 1962, 99-109 бб.

² Қыдырбекұлы Б. Әдебиеттің ақперен жанры // Жұлдыз, 1966, №4, 127-134 бб.

³ Ыдырысов Т. Ащы мысқыл, уытты тіл // Жұлдыз, 1962, №12, 154-156 бб.

⁴ Оразбеков Б. Фельетондар жинағы // Қазақ әдебиеті, 1962, 27 июль.

⁵ Қожақеев Т. Қазақ совет фельетоны // Кандидаттық диссертация қолжазбасы, 1961.

⁶ Қожақеев Т. Сатира және дәуір. Алматы: Жазушы, 1976, 204 б.

⁷ Қожақеев Т. Сатиралық жанрлар. Алматы: Мектеп, 1983, 213 б.

күлкі, әзіл-сықақ, жеңіл юмор Илияс творчествосының тоят берер, сүбелі жатқан бір қыры. Тіпті, Илиясты қазақ совет әдебиеті мен баспасөзіндегі фельетонның негізін салушы атасы десе де болады»¹, - деп баға береді өзінің «Қазақ совет фельетоны» деген диссертациялық еңбегінде.

/Жазушы шығармашылығының үлкен, қомақты орын алатын шығармаларының бірі - «Жолдастар» романы/. Бұл роман жайында Рахманқұл Бердібаев «Отызыншы жылдардағы роман жанрының дамуы туралы» атты мақаласында шолу жасап, кейінгі «Роман және заман»² деген еңбегінде басқа романдармен бірге бұл туындыға да талдау жасап өтеді.

Осы еңбекпен қатар сол тұста «Жолдастар» романына М.Дүйсенов³, М.Қаратаев⁴, Р.Тоқтаров⁵, Б.Шалабаев⁶ құнды пікірлер білдіріп, бұл туынды талассыз қазақ роман жанрының дамуына, қалыптасуына үлкен үлес қосқандығын атап өтті.

Қысқасы, қазақ әдебиетінің ірі өкілдерінің бірі – Илияс Жансүгіровтің творчествосы жөніндегі ой-пікірлер мен зерттеулер бірсыпыра. Бұл арада ол жөніндегі мақалалар мен рецензияларды тізіп көрсетуге еңбек көлемі көтермейді, оны кейінгі талдау кезінде ретіне қарай атап отыратынымыз сөзсіз. Ал жоғарыда айтылып өткен еңбектер жазушы творчествосын зерттегендердің ең сүбелілері екенін еске тұттық.

¹ Қожакеев Т. Қазақ Совет фельетоны // Кандидаттық диссертация қолжазбасы, 1961. 77 б.

² Бердібаев Р. Роман және заман. Алматы: Жазушы, 1967. 28 б.

³ Дүйсенов М. Илияс Жансүгіров (монография). Алматы: Ғылым, 1956, 56-62 бб.

⁴ Қаратаев М. Таңдамалы шығармалар. 1 том. Алматы: Жазушы, 1974, 231 б.

⁵ Тоқтаров Р. Проза сыны // Қазақ әдебиеті, 1966, 9 декабрь.

⁶ Шалабаев Б. «Жолдастар» романы туралы. // Қазақстан мектебі, 1962, №10, 32-37 бб.

Ілияс Жансүгіров – лирик ақын

*«Ілияс Жансүгіровтің ірі поэмалары -
«Дала», «Күйші», «Құлагер».*

*Осы үш поэма тұсында қазақтың
Абайдан кейінгі поэзиясы аса биік
ірі сапа табады».*

Мұхтар Әуезов

Жалпы, ақындық қасиет адамға ерте қонатындығы, әдетте өлең шығару жас кезден басталатыны дүйім жұртқа мәлім факт. Бірақ сондай дарынға түрткі болатын игілікті жайт - ойы мен көңілін қозғар орта болмаса, оған қандай да бір жағдай жасасаң да, одан шығар нәтиже шамалы.

Ілиястың өскен ортасы да, өмір кешкен қоғамы да оның ең алғаш қалам тартып, ақындық жолға түсуіне түрткі болған, дарынын, ішкі талант құбылыс-қасиетін ашқан, әсемдік әлеміне жетелеген - Жетісу табиғаты мен өзінің туып-өскен жерінің сұлулығы. Әдетте, сұлулыққа тәнті болған адам ғана құптарланады, іңкәрлік сезімге бөленіп, толғанысқа, қиял-сезімге бой ұрады. Бұл жайтты Ілияс та басынан кешірген. Бойындағы сезімтал қасиеті оның ойын сан-саққа жүгіртеді, қинайды, әбден қалжырап, бәлкім қасындағы өзін сезетіндей адам табылмағасын қолына қалам алуы да ғажап емес. Алғашқы өлеңдерінің бірінде былай деп жырлайды:

Ащы көңіл,
Тұщы өмір,
Төсек - темір, бар ма дос?
Қайғы баптап,
Ойды шақтап
Сырғанақтап жүрмін бос.

(«Шам-шытырық»)

немесе,

«Жел жалауды желбірет!
Желікпен шықсын іштен дерт», -

деп, ішкі дертті қалай шығарарын білмей дал болады.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, Ілиясқа жас, албырт кезінде табиғаттың сұлу көрінісі ерекше әсер еткен. Табиғатқа іңкәрліктен туған балғын жырлары айналадағы тылсым сәт пен жарқыл қаққан өмір көріністерінен туса, кейінірек эпикалық шығармаларға батыл ауыз салады.

«Ілияс поэзиясындағы мөлдір арнаның бірі - табиғат лирикасы» - дейді Р.Нұрғалиев өзінің «Арқау» атты монографиялық еңбегінде. «Туған жерін, елінің тау-тасын, өзен-көлін беріле сүйген патриот ақын қоршаған ортаның ғажап сұлулығынан өз шабытына нәр алып, сан алуан бояулары буырқанған ғажап суреттер салды. Бұлардың ішінде нақты географиялық адресі танылған («Ағынды менің Ақсуым»), табиғаттың бір сәттегі көрінісін бейнелейтін («Ақшам», «Бұлт», «Желді күн», «Жазғы таң»), құбылысты көз алдыға әкелетін («Жауында», «Жел», «Тас») сан алуан үлгілер бар. Натюрморт, этюд, эскиз сипатындағы туындылардағы ойлар, символдық бейнелер, ишарат образдар философиялық идеяларға жетелейді, көп мағыналы сарын-әуездерді тудырады»¹.

Шынында да ақынға суреткерлік, қылқалам шеберлігі секілді қасиетке ие болмай, ірі полотно жазу мүмкін емес. Ілияс өз бойындағы осы бір буырқанған қасиетті ауыздықтай ала алды ма?...

- Жоқ!

Шынайы дарын тірі, көрікті табиғатты сезіне отырып, оның тылсымынан шыға алмастан, оны мүмкін-қадірінше одан әрі игергісі келгендіктен, қаламын сілтей берді.

Қазақ ортасында өлең өнері ертеден-ақ ерекше орын алды десек, табиғатты жырлау кенже қалған тақырыптардың бірі. Ілияс мұны сезінбеуі мүмкін емес. Сезінді де осы тақырыпқа ерекше ден қойды.

Ілиястың табиғат лирикасына орай жазылған қай өлеңін алып қарасаңыз да, ондағы стиль өрнегі, қалам-

¹ Нұрғалиев Р. Арқау. Алматы: Жазушы, 1991. 479 б.

герлік дара тұлғасы айқындалып тұрады. Өлеңіндегі эпикалық кеңдік, теңеу, эпитет, метафора, грация, эпифора, анафора байлығы оның поэзиясындағы негізгі белгілері десек, одан халықтық, фольклорлық леп ескендей сезіледі. Олай болуы заңды да. Халқымыздың құт-берекесі дарыған, көне заманнан даналық пен ақындық мекені болған Жетісу жерінің перзенті Ілияс бала күннен бастап өлең мен жырдың қойнауында туып, сонда өсіп-өркендеген. Нәтижесінде нағыз халықтық пафоста, танымдық-білімдік тұрғыдан берері мол, этнографиялық ғылым саласына жақын жазылған өлеңді оқып тамашалайсыз.

Ақ үйге алты қанат келсем кіріп,
Босаға, маңдайша мен табалдырық,
Кереге алты жапсар, алпыс уық,
Шаңырақ, күлдіреуіш оған жуық.
Құр, таңғыш, басқұр, арқан, екі аяқ бау,
Төрт ірге, есік жабық, ши туырлық,
Он бес бау ішкі-сыртқы белдеу, желбау,
Тұскиіз көрпе, көпшік, шай шымылдық
Текемет, жастық шапан, кілем, сырмақ,
Алаша, бешпент, көйлек, сәлі бөрік,
Самаурын, үстел кесе, шәйнек, шәугім,
Дөдеге, сандық, кебеже, ақ түндік...

Бұрын-соңды мұндай өлең жазылмаған. Бұл қазақ поэзиясындағы жаңа серпін, жаңа үрдіс.

Бұл - өлең үлгісін Ілияс жас шағында жазған. Қазірде ұмытыла бастаған үй-жабдығын өлеңмен өріп, атауын атал, түсін түстеп беру Ілияс шығармаларын ерекше ажарландырады. Осы тұрғыда жазылған өлең үлгілері Ілияс поэзиясында кейінгі кезеңдерде берік орын алған.

«Жетісу суреттері» өлеңі Ілиястың ең айшықты шығармаларының бірі. Өз тұсында М.Әуезов бұл шығарманы бағалап былай деген еді: «Мен Ілиясты бұрын білуші ем, өлеңдерін оқып жүретінмін. Бірақ оның шын

мағынасында дарынды акын екенін мойындағаным сол «Жетісу суреттері» өлеңін оқығаннан кейін».

«Жетісу суретінде» акын 52 тіршілік иелерін атап өтеді. Өлең жолдары былай келеді:

Мінеки. Алатауға біткен торғай:
Қара, боз, суық, бұқпас, сипті, шымшық,
Шалшақай, майлық, маубасбұқа, шөже,
Тоқылдақ, сан-сапалақ атаулысы - ...

Ал аңдар атаулысы: сілеусін, ілбіс, аю, бұғы, бұлан қасқыр, шибөрі, қарсақ, сусар, бұлғын, жанат, таутеке, арқар, қарақұйрық, суыр, марал т.б.. Жыртқыш құстар: тазқара, балтажұмар, құмай, жұртшы, су бүркіт, лашын, тұйған, тұнжыр, тынар, мықи, ителгі, бәрпі, қырғи, тұрымтай, бидайық, бүркіт, тығанақ тағы басқа да құстар мен қазірде ұмыт болған ағаш-шөптердің атаулары өлеңде ерекше жарасым тауып, табиғи түрде орын тепкен.

Долана, ұшқат, шетен, ырғай, арша,
Ақ сасық, қызыл кайың, барша, шынар.
Шырғанақ, сөңке, терек, сөгет, емен,
Үйеңкі, сырғай, балғын, тораңғылар,
Сарыағаш, қойқарақат, жиде, шетен,
Тобылғы, түйеқұйрық бауыр құрттар,
Қараған, бозқараған, шеңгел, шілік,
Сықылды ағаштардың талайы бар...

деп, Жетісудың бай, шүйгін табиғатын жырға қосады. Тегінде, «Жетісу суреттері», «Жалпы сын», «Тау суреті», «Жетісудағы су суреті», «Жетісу жәндігі», «Жер түгі» тәрізді бес бөлімнен, 333 жолдан тұратын көлемді туынды. Бұл шығарма асқан шебердің қолынан шыққан, құлпырып жайнаған, ерекше пафоспен жазылған қазақ поэзиясындағы еш қайталанбас құнды поэзиялық мұра.

Қазақ әдебиетінің құнарлы саласының бірі - поэзия болса, Ілияс сол құнарлы салаға бар күш-қуатын сарқа жұмсаған алпауыт акынның бірі.

В.Г.Белинский Пушкин мен Лермонтов поэзиясына орай «Бүкіл әлем, гүл, бояулар, дыбыстар, бар жаратылыс, барлық өмір-поэзия дүниесі, осы құбылыстардағы құпия қуат, оларға тіршілік, ойнақы өмір беретін сырлар поэзияның жаны мен тетігі. Поэзия - әлемдік өмірдің қан тамырының соғуы, сол өмірдің қаны мен оты, жарығы мен күні» - десе, бұл анықтама Ілиястың да поэзиясына қатысты айтылған сөз. Олай болатыны - жоғарыдағы атап өткеніміздей, Ілияс поэзиясы бастан-аяқ қазақтың халық әдебиеті мен халық тілінен нәр алып дамыған шығармашылық десек, оның тағы да бір қайнар бұлақ көзінің бірі - классикалық орыс әдебиеті. Бұл бұлақтан өз тұсында әуелі ұлы Абай сусындаса, сол Абайдың сан-салалы поэзиясынан Ілияс та үйреніп, өзіне тәлім алған. Кейін жиырмасыншы жылдары Пушкин, Лермонтов, Крылов, Державин, Некрасов т.б. ақындардың шығармаларымен көбірек шұғылдана отырып, олардың бірқатарын қазақ тіліне аударады. Сонымен бірге әлем әдебиеті классиктері Гюго мен Гейне, Гете, татар ақыны Ғ.Тоқайды, тәжік ақыны К.Лахутиді және басқа да дүние жүзі поэзиясының өкілдері мұраларының қыр-сырына үңіліп, одан үнемі үйреніп, үлкен ізденіс жасағаны Ілияс поэзиясының диапазонын кеңейтті.

Ілияс Жансүгіров поэзия әлеміне жастай келді десек, атап өткеніміздей, балғын, талапкер шағында Абайдың поэзиясы оған ерекше әсер етті. Әйтпесе, Ілиястың жас шағындағы «құтырған күндеріндегі» өлеңдері әр-әр жерде айтылған жерінде қалып, көп мұралары сақтаусыз шашылып қала берген. Сол өлеңдерінің алғашқыларының бірі «Балдырған» атты жинақ дәптеріне енген Абайдың әсерімен жазған өлең нұсқасы төмендегідей келеді.

Салды бұлбұл енді әнге,
Құйқылжытқан келді әнге.
Тау менен тас мұзданып,

Арғы мен салды бергі әнге.
Ағаш, тоғай қуанып,
Әкетті ерітіп жерді әнге.
Жан-жануар таңырқап,
Тамсандырды елді әнге.
Тоқсан толғап қайырып,
Тоқтады барып әреңге... -

деп жырлайды. Мұнда не ұйқас, не форма, не өлең өлшемдері сақталмаған. Бұл Абайға дейінгі өлеңдері. Бұдан кейін, өзі айтқандай, «...Абай артық әсер етті. Ойым ояна бастады. Қайта-қайта тоймай оқи беретін болдым. Өзімде біртүрлі сергектік, сілкініс, жүрегімде жаңалық сездім. Жазуға талабым оянды, Келсе де келмесе шұқылып, өмірді өлең қыла бастадым...»¹ - дейді.

Ақын поэзия әлеміне 18 жаста келеді. Оны дәлелдейтін мына факт. 1958 жылы Қалижан Бекқожин «Халық өмірінің өрен жыршысы» деген мақаласында: «Біздің әдебиетшілеріміз Илиястың ақындық өнер адымы 1919-1920 жылдардан басталды деп келді. Бұл қазір теріске шықты. Алматының Пушкин атындағы көпшілік кітапханасының архив қорынан жуықта ғана табылған І.Жансүгіровтің өз қолымен жазылған екі өлең дәптері ақынның өленді 1915-1916 жылдардан бастап жазғанын дәлелдейді»². 1986-1988 жылдар арасында баспа бетін көрген «Бес томдық шығармалар жинағында» І.Жансүгіровтің бұл томы ақын өлеңдерінің жазылу хронологиясына қарай жасалуымен байланысты, оның «Күзгі гүлге» өлеңімен ашылып отыр. Бұған дейін Илияс Жансүгіров творчествосы 1915-1916 жылдардан басталады делініп келсе, ақынның Қазақ ССР Мемлекеттік архивіндегі өз қорынан табылған (№37 папка, 127-бет) осы өлені ол пікірді өзгертіп, оның творчествосының бұдан гөрі сәл

¹ Жансүгіров І. Жетісу. Алматы, 2001. 7 б.

² Жансүгіров І. Шығармалар, өлеңдер, поэмалар. Алматы, 1958. 4 б.

ілгеріректен басталатынын дәлелдеп отыр» (319-бет). Бұл - ақынның өз қолымен жазған «Балдырған» және «Қызыл жалау» атты өлең дәптері. Яғни, сол дәптерінде жоғарыдағы аталған «Күзгі гүлге» өлеңі 1912 жылы жазылған. Ал баспа бетін тұңғыш рет 1917 жылы «Сарыарқа» газетінің 15-сі мен 22 тамызы күнгі «Тілек» және «Сарыарқаға» деген атпен жарық көреді. Илиястың бұдан кейінгі шығармалары баспасөз беттерінен жиі шығып, творчестволық өсу эволюциясы басталады. Осы кезеңдегі поэзиясының денін былай деп көрсетеді: «Мен төңкерістен әрі жерде хат шығарып, қисса оқудан артық сауатым болмаған ауыл наданымын. 1917 жылдың тұсындағы бостандық пен көбейе бастаған газет-журналдар мені үлкен жазуға еліктерді. Еліккеннен ешнәрсе шығара алмадым ... 1921 жылы «Жас Алаш» газетінде 22 мартта шыққан №1-дегі «Жас замандастарға» деген бас мақала менікі және сол нөмірде «Жалпы жасқа» деген өлеңім де басылды. Менің алғашқы баспасөзге шыққан, бірінші шыққан мақалам осы»¹ - дейді. Жоғарыда аталған «Сарыарқа» газетіндегі басылған жырларын атамағаны ол өлеңдеріне көңілі толмаса керек. Бұл Илиястың әлі де болса ақындық шеберлігі толыспаған, өзіне сенімсіздеу, сыни көзқарас танытатын тұс.

Осы кезеңге орай Әбділда Тәжібаев Илияс поэзиясы жөнінде төмендегідей тұжырым ұстанады:

«Біздің байқауымызша /мүмкін үстірт те болар/, І.Жансүгіров лирикалары үш басқышқа бөлінеді /эрини шартты түрде/: Бірінші басқыш - Илиястың әлі өзін таппаған, өзгелерге көбірек ұқсайтын тұсы.

Екінші басқыш - Илиястың өзін-өзі таба бастаған, бірақ ақындық мәдениеті жетіспегендіктен өлеңдерінің әрі шұбарлаң, әрі шұбар тұсы.

¹ Жансүгіров І. Сөзстан. Мен қалай жаздым? Алматы: Жалын, 1987, 95-6.

Үшінші басқыш - Илиястың жас жағынан да, өнерлілік жағынан да толыққан, өлеңінің түрі мен мазмұнын келістіре тауып, лирикалық жырларына эпикалық қуат берген тұсы»¹, - дейді.

Илияс әр тұста да өз творчествосына аса жауапкершілікпен қараған болса, Ә.Тәжібаевтың көрсеткеніндей, алғашқы басқышта «Әлі өзін таппаған өзгелерге ұқсайтын» кезенді басынан өткерген. Бойындағы қасиеті - қаншама білімі биіктеп, олең жырлары мен шығармаларын халық сүйсініп оқып, құрметтесе де өзіне көңілі толмаған. Үнемі өзіне сын көзбен қарап, туған әдебиетіне де жанашырлық сезімін әрдайым айқындап отырады. Енді бір 7-8 жыл өткесін өз-өзіне келген ақын сол тұстағы әдебиетте белең алған дөрекі социологизмнің оралымсыздықтары, кезең идеологиясын жақтаған шикі, талғамсыз шығармалар туралы ойына қаншама тұсау салса да, қажетті жерде аяусыз сын айтатын сәт те туады.

«...Бірқатар құрғақ жасасындар, рапорттар жазылады. Колхоз, совхоз, тракторды жалпылап, жасасындар, науқан жайында өлеңмен үлкен рапорттар, ұзын-ұзын поэмалар мен баталар беріліп жатты. Оны ел сүйсініп оқыған жоқ, қайта жүрегін айнытты.

Сөйтіп, біз сол екі жылда, 1930-1932 жылдың ішінде әдебиетіміздің, әсіресе өлеңдердің құнын арзандатып, сапасын төмендетіп алдық. Менің «Социалдық ауыл», Сәкеннің «Социалистан», Сәбиттің «Көмір-коммунизм», «Алатаудың алыбының» қақ жартысы, Бейімбеттің «Рапорт», Қалмақанның «Екпінді», Асқардың «Құрылыс», Мәжиттің «Құрылыс жыры», «Социализм жыры» деген жинақтары, Тайырдың «Коммунизм таңы», Ғалымның «Балға-орағы», «Донғалағы», Исаның «колхоз, совхозы», Жақанның сол жылғы өлеңдері, Өтебайдың «Ақ алтын»,

¹ Тәжібаев Ә. Бес томдық шығармалар жинағы. Т.Н. Алматы: Жазушы, 1981. 153 б.

«Қара алтындар» тағы басқалар - сапасы төмендеген шығармалардың белгілері. Бұларда адамды жырлаған мазмұн, тартыс жоқ, тек жалшылау «Көп жасасын» болды. Адамды көрмей, ауыздан қашып, тек «трактор», «азроплан», «бесжылдық» деп жалшылап, жауыр поэманы көбейтіп алдық.

Поэзияда әлі жемісі көркем, тілі бай, мазмұны күшті үлгілі өлеңдер жоқ. Қызықты тартыс жоқ. Өлеңге жан бітіретін лирика жоқ...»¹ деп, құрдас қаламгерлердің көркемдік кемшілігін жасырмай ашық айтады да, әдебиет сыншысы есебінде қаламы уытты екенін танытады.

Көздеген мақсаты - қазақ әдебиетінің жарқын болашағы, шығармалардың көркемдік аясының кеңеюі, образдардың айқын ашылуы, реализмнің кең өріс алуы, жалпы әдебиеттің дамуын жеделдету еді.

Ілияс - өзінің әдебиет әлеміне келіп, өмірінің соңына дейінгі 20 жылға, творчестволық кезеңіне дейін күшін сарқа мол еңбектенген қаламгер. Ілияс - өз заманының көкейкесті кез келген әлеуметтік мәселелерге үн қосып, өз дәуірінің болмыс-бітімін жан-жақты бейнелеп, жырлап өткен ақын. XX ғасыр басындағы қазақтың ағартушылық-демократиялық бағыттары қаламгерлердің оқу-білімге шақырған идеялық ой-толғамдарына ұқсас «Жаңылғаным», «Талғамалар», «Маңым», «Жыбырлық», «Замандасқа» атты өлеңдерінде төңкеріске дейінгі надандық пен жоқшылықтан шығар бір жол - оқу-білім екенін айтып, сонымен қатар адами-моральдық мәселелерге ден қояды.

Өнерге үмтыл, өнерді біл замандас!
Қамдан, жатпа, заманыңнан хабарлас!
Ынта салсаң, білім туын қолға алсаң,
Теңдік тиер, ешкім күйе жаға алмас! -

¹ Жансүгіров І. Сөзстан. Алматы: Жалын, 1987. 83-6.